

Тетяна Вільчинська (Тернопіль)

ІМЕННИКИ-НАЗВИ ОСІБ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО СТАВЛЕННЯ У МОНОГРАФІЇ В. СІМОВИЧА „ІВАН ФРАНКО: ЙОГО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ”

Стаття присвячена дослідженню функціональних особливостей іменників-назив осіб у монографії В. Сімовича „Іван Франко: Його життя та діяльність”.

Ключові слова: *назви осіб, позитивносцінні назви, негативносцінні назви.*

Літературна і мовознавча спадщина Василя Сімовича, багата за змістом і розмаїта за формами художнього самовираження, по праву повинна належати рідному народу. Як відомо, В. Сімович є автором вагомих праць з літератури, історії, культури, української граматики. Чимало зробив він і для розвитку української ономастики, багато працював як критик, залишивши нам цікаві розвідки про відомих діячів рідного краю. Проте, на жаль, частина його доробку залишається маловідомою та малодоступною. Звідси й активізація дослідницького інтересу до творчої спадщини Василя Сімовича, оскільки будь-яка спроба аналізу його наукових праць сприятиме їх популяризації в Україні.

Помітною сторінкою літературознавчої діяльності Сімовича є дослідження творчості видатних українських письменників: Лесі Українки, Б. Лепкого, І. Франка та інших. Зокрема, його перу належить монографія „Іван Франко: Його життя та діяльність”, втретє перевидана у Мюнхені у 1966 р., яка й стала джерелом нашого дослідження.

В. Сімович пише, що *„ця його книжечка – лише мала хвірточка, що відчиняє нам ворота до пізнання великого поета”*. Автор схиляє голову перед величчю українського генія, значення багатогранної діяльності якого з роками лише зростає, оскільки той був, за словами літературознавця, *„людина всебічна. Не тільки дужий поетичний талант, не тільки автор прекрасних оповідань, чудових творів для дітей, гарний повістяр, добрий драматург, не тільки вчений на європейську міру, не тільки політичний діяч і великий громадянин-революціонер, а й великий учитель народу, учитель – добрий, учитель*

ласкавий, що за руки нас брав і на розум добрий наводив, на шлях правди спрямовував" [Сімович: 98].

Присвячуючи монографію конкретній людині, В.Сімович намагається простежити її життєвий шлях від народження і до смерті, широко використовує у своїй праці іменники на позначення назв осіб: *поет, приятель, провідник, патріот, громадivecь, герой, борець* та ін. За допомогою таких назв літературознавець виводить у монографії правдивий образ, з одного боку, звичайної людини з її помислами, переживаннями, з іншого – поета-громадянина, який любов до України, народу ставив вище за власні інтереси.

В.Сімович використовує різні за значенням іменники-назви осіб, а саме:

назви спорідненості і свояцтва: *батько, мати, брат, син, дружина, вітчим, діти* та ін. Наприклад: *„Батька свого Франко дуже любив...”* [Сімович: 9];

назви осіб за національністю: *українець, поляк, москаль, жид, лях* та ін. Наприклад: *„Нам не пора ні москалеві, ні ляхові служити, а пора жити для України...”* [Сімович: 36];

за соціальним станом: *бідняк, багач, наймит, слуга, пан, селянин, робітник, інтелігент* та ін. Наприклад: *„Бориславські селяни, колишні власники нафтових тіль, ставали, через свій нерозум, наймитами-робітниками, яких безжарно визискували багатії, здебільша, поляки, жиуди”* [Сімович: 23];

за політичними поглядами, партійною належністю: *революціонер, демократ, радикал, соціаліст, москвофіл, народовець, політичний емігрант* та ін. Наприклад: *„Засуд був для поета несподіванкою. Він не був тоді соціалістом, навіть добре не знав, що таке соціалізм...”* [Сімович: 18];

назви осіб за професією, родом діяльності: *коваль, редактор, суддя, лікар, ремісник, жандарм, учень, школяр, гімназист, студент* та ін. Наприклад: *„Та тільки редактори виправляли його мову на т. зв. „язичіє”...”* [Сімович: 13];

особистісно-характерологічні назви [Мигиріна: 35] як з негативним значенням: *зłodий, волоцюга, арештант, кат* та ін., наприклад: *„Його трактували, як він сам пише, як звичайного зłodія, посадили між самих зłodів та волоцюг...”* [Сімович: 19], так і з позитивним *товариш, приятель, дорадник, порадник, патріот* та ін.,

наприклад: „*Самому Франкові Драгоманов був усе добрий дорадник...*” [Сімович: 16].

Особистісно-характерологічним назвам осіб, як правило, властиве помітне оцінне забарвлення. Саме такі лексеми несуть основне функціональне навантаження у тексті. Подібні номінати, окрім того, що називають якийсь елемент дійсності (особу), також виражають певне ставлення до нього, його оцінку, тому оцінна лексика нерідко виявляє авторське ставлення до зображуваних подій, персонажів тощо.

Жанровою специфікою аналізованої праці зумовлено те, що переважають у ній, на відміну від української мови загалом, позитивнооцінні назви. Вони виражають позитивну оцінку, характеризуються функціональною єдністю, аналогічними семантико-стилістичними особливостями, проте розрізняються інтенсивністю вираження позитивнооцінної експресії. Причому, якщо в сучасній українській літературній мові домінують власне оцінні назви, що передбачають елемент оцінки у своєму прямому значенні, то у монографії В. Сімовича знаходимо більше емотивно-оцінних найменувань, що набувають конотативного забарвлення у переносному значенні [Телия: 25].

Прикладами емотивно-оцінних лексем можуть бути ті ж самі назви осіб за родинними стосунками, вжиті у переносному значенні. Так, В. Сімович про І. Франка говорить як про „*великого сина українського народу*” чи „*батька нового українського письменства*”, а про поезію – як про „*єдину сердечну дружину*” і под. Наприклад: „*Дня 28 травня ц р. двадцять п'ять років, як не стало найбільшого сина Галицької Землі...*” [Сімович: 3] або „*А коли з тієї молоді мужжі виростали і wraz із ним (Франком) до роботи ставали, то все ж над ними сточивало люб'язне око батька, щоб часом копишні його діти зо шляху не збилися*” [Сімович: 4].

Зауважимо, що емотивно-оцінна лексика звучить не лише з уст автора монографії, а й з уст самого Франка, передусім тоді, коли В. Сімович неодноразово цитує поета. У ході дослідження виявлено вжиті у переносному значенні окремі назви осіб за професією, які у контексті характеризуються яскраво вираженим оцінним забарвленням. Наприклад, у промові на чвертьстолітньому ювілеї своєї письменницької діяльності І. Франко зазначав, що ніколи не

вважав себе чимось великим, а просто „звичайним пекарем, що пече хліб для домашнього вжитку”, або „мулярем, що цементом і облітками заповнює в будівлі всякі люки і шпари” [Сімович: 70].

Сам В. Сімович, уже з віддалі часу, усвідомлюючи непересічне значення діяльності Великого Каменяря, постійно називає його то вчителем, то наставником, то провідником. Наприклад „Бо був Франко вчителем цілих поколінь нашого народу, по-батьківському брав за руку молодь, віс її до сонця” [Сімович: 3].

Оцінного забарвлення у монографії набувають й інші іменники-назви осіб. Коли Сімович пише про поетичні збірки Франка, які з'являються на початку ХХ століття, то каже, що в них поет – „вічний рекрут”, „вічний учень”. Наприклад: „Поет – вічний рекрут, бо він робить те, що каже йому робити його наставник – національний обов'язок, національне сумління, і він того наставника слухає – мушить слухати!” [Сімович: 84].

Переважаюче вживання позитивнооцінної лексики у монографії В. Сімовича, як уже зазначалося, зумовлене насамперед шанобливим ставленням літературознавця до І. Франка. Василь Сімович схиляє голову перед людиною, яка стільки вистраждала, але не зрадила своїх ідеалів. Сам Іван Франко програму свого життя колись визначав двома словами – „пісня і праця”: „Пісня – бо він поет, праця – бо він народний робітник” [Сімович: 82] – і закликав бути „цілим чоловіком”. За І. Франком, бути „цілим чоловіком” міг лише той, „хто любить, терпить, в кім кров живо кипить, в кім надія ще так, кого бій ще манить, людське горе смутить, а добро веселить!” [Сімович: 38].

Поет був непримиримий до будь-якої зради. В. Сімовичу імпонує його ставлення до різних лжепатріотів, яких той відкрито зневажав, засуджував, висміював. Літературознавець цитує слова Франка з його передмови „Де що про самого себе”, написаної у 1895 р., в якій поет зізнається, що не любить Україну „так, і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти” [Сімович: 60], бо, за словами Каменяря, його український патріотизм – „це тяжке ярмо, що мені доля вклала на плечі, але ж скинути його не можу, не можу шукати іншої батьківщини, бо став би падлюкою перед власним сумлінням” [Сімович: 61]. Як бачимо, коли йдеться про зраду Україні, народу, поет, а з ним і Сімович, не нехтує навіть лайливими словами, називаючи зрадників падлюками, політичними перевертнями,

патентованими патріотами та ін. Подібне якось І. Франко сказав навіть про А. Міцкевича, назвавши його „поетом зради“ та поспівчувавши народу, який називає такого поета „своїм пророком та духовним провідником“... [Сімович: 63].

Про самого ж І. Франка Василь Сімович пише, що той нерідко відрікався своїх „особистих почувань“, бо вважав, що „гріх йому, громадієцеві, якій запряг себе добровільно до плуга народної праці, говорити про своє особисте горе“ [Сімович: 39], тому коли він не раз опинявся перед вибором або відмовитися від своїх думок, або далі йти тим шляхом, на який пустився, то поет вважав за обов'язок і „далі бути тим каменярем, що путає скалу, хоч знає, що за те слави йому не буде“ [Сімович: 21].

Життєвий і творчий шлях Івана Франка гідний подиву і пошанування. Арешти, нерідко байдужість громади, відсутність необхідної підтримки не зламали поета. Автор монографії одночасно співчуває Франкові і захоплюється ним. Так, коли поета не взяли на викладацьку роботу до Львівського університету, В. Сімович пише: „Була це велика кривда для Франка, а для української науки невимовна втрата. Найбільший знавець українського письменства, найбільша для тодішньої молоді повага, людина широко знана за свої наукові праці і поза Галичиною – затишилася поза університетом“ [Сімович: 58].

Монографія не була б такою переконливою, якби її автор не аналізував Франкових творів. В. Сімович будь-який період життя поета пов'язує з його творчою діяльністю. Аналізуючи твори І. Франка, літературознавець тепер уже ширше використовує негативну оцінку лексику, адже головними мотивами творчості Каменяра було змалювання злиденного життя поневоленого народу, засудження різних визискувачів трудового люду, заклик до боротьби з гнобителями і тому под.

Наприклад В. Сімович згадує Германа Гольдкремера з повісті „Воа Constrictor“, „бідного копись жидка, мінвіла-шматяра, що став бориславським багатирем над багатирями і немилосердно роздушив бориславську бідноту“; замучених селян із поеми „Панські жарти“, які, проте, „будучи людьми високо моральними, прощають свого пана-ката“; братобивцю із поеми „Смерть Каїна“; шахраїв-коримарів із драми „Учитель“; „панів-шляхтичів, що вносили скрізь деморалізацію

та безкарно допускалися різних злочинів", із повісті „Основи суспільности”.

Загалом, В. Сімович постійно наголошує на тій важливій ролі, яку відіграв І. Франко у розвитку української мови. На думку вченого, „ніхто в Галичині не підніс української мови до таких висот, як Франко”, який вважав, що „вона повинна бути стільна для всіх українців, наддніпрянських і наддністрянських” [Сімович 80].

Подібне стосується і самого автора монографії. Досліджуючи лише одну з лексичних груп у його праці, можна зробити висновок, що В. Сімович досконало володіє лексичним багатством української мови. Він не просто використовує іменники на позначення людини, а намагається вибрати серед них найбільш доречні, здебільшого з оцінним забарвленням, щоб вони несли відповідне функціональне навантаження – забезпечували емоційність, образність мови і таке інше.

З метою увиразнення мови автор уводить у текст чимало різних тропів. Так, оцінне значення назв осіб часто підсилюється вживанням епітетів, порівнянь тощо. Наприклад: „Все це мало таку мету, щоб згодом народолюбні поляки могли йти рука в руку з українськими народолюбцями” [Сімович: 45].

Багато оцінних найменувань функціонують у монографії як прикладки. Це і *мінхайло-шматяр*, і *пань-шляхтичі*, і *наймити-робітники*, і *жиди-капіталісти*, і багато інших. Наприклад, В. Сімович пише: „У повісті „Борислав сміється” поет дає широку картину немилосердного визиску робітників жидами-капіталістами, що збагачуються коштом поту і праці темного, незорганізованого робітництва” [Сімович 28].

Чимало сторінок тексту досліджуваної праці засвідчують, що її автор добре володіє синонімічним та фраземним багатством рідної мови. Зокрема, він використовує низки оцінних найменувань, які репрезентують синонімічні ряди. Так, Сімович пише, що до Львова на святкування столітнього ювілею виходу у світ „Енеїди” І. Котляревського з’їхалися „українські письменники з Галичини й Буковини, мистці, літературні робітники, науковці, діячі” [Сімович: 67]. Подібне стосується і таких назв, як: *вільнолюбні люди*, *борці*, *патріоти*, *країці* *представники людства* або *друг*, *приятель*, *пасакавій*

учитель, товариш, добрий дорадник, які в тексті також функціонують як синоніми.

Монографія Василя Сімовича належить до кращих зразків науково-критичних праць про життя і творчість Івана Франка. Автор свідомий того, що поета „на довгі роки ніхто нам не замінить“, і тому йому прикро, що після смерті Франка радянська критика намагалася зробити з нього, з одного боку, „мапо не політичного москвофіла“, з іншого – „революціонера-демократа“, замовчуючи при цьому заслуги поета „як великого національного українського революціонера і патріота“. На думку ж Сімовича, „ми ще не знаємо як слід нашого великого громадянина, поета, революціонера... і не так добре уявляємо собі його величезні заслуги для нашого народу“ [Сімович: 98].

Так написав один видатний діяч нашого краю про іншого. Можливо, у цьому й полягає велич людини, здатної усвідомити й оцінити заслуги іншої. Досліджуючи іменники-назви осіб у монографії В. Сімовича про І. Франка, ми намагалися краще зрозуміти й осмислити особливості наукового стилю відомого літературознавця, спосіб його мислення та світобачення. І хоча проведені спостереження є частковими, вони дають уявлення про ідеали, глибину наукового мислення відомого українського вченого, уродженця Тернопільщини, Василя Сімовича.

ЛІТЕРАТУРА

Мигириня: Мигириня Н. И. Типы номинаций для обозначения статусов лица в современном русском языке. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 92 с.

Сімович: Сімович В. Іван Франко: Його життя та діяльність. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. – 111 с.

Телия: Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142с.

Wiltschyns'ka Tetjana. Substantivische Personenbezeichnungen als Ausdrucksmittel der Autoreneinstellung in der Monographie von Wassyl' Simowytsch „Iwan Franko: sein Leben und Tätigkeit“. Der Beitrag ist der Untersuchung von semantisch-stilistischen Besonderheiten

der substantivischen Personenbezeichnungen in der Monographie von W. Simowitsch über I. Franko gewidmet.

Schlüsselwörter: positiv und negativ gefärbte Lexik, Personenbezeichnungen, wertende Personenbezeichnungen.

Ніна Гуїванюк (Чернівці)

ГРАМАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Відтворено й осмислено „наукову долю” „Граматики української мови” Василя Сімовича; обґрунтовано статус праці як прообразу першої наукової граматики в Україні. Проаналізовано системний підхід до опису граматичної будови мови в концепції В. Сімовича та позиції дослідника щодо місця граматики в колі інших лінгвістичних дисциплін. Акцентовано увагу на поглядах лінгвіста стосовно національно-суцільної ролі граматики як науки та реалізацію у зв'язку з цим у „Граматиці...” зіставно-типологічного методу дослідження споріднених мов.

Простежено своєрідність лінгвістичної особистості В. Сімовича; представлено його постать на тлі філологічної думки початку 20 століття.

Ключові слова: граMATИКА, граматична система мови, практична граMATИКА, „дух” мови.

Початок багатогранної мовознавчої діяльності Василя Сімовича припадає на перші десятиліття ХХ сторіччя й передвоєнні роки (до 1914 р.). У цей час випускник Чернівецького університету працює у вчительському інституті, проте, крім суто викладацької праці, він активно займається науковою діяльністю. Передусім молодого викладача з української філології турбує справа видання підручників для різних освітніх закладів і особливо термінологія як основа пізнання різних наук. У 1911 р. він публікує висококваліфіковану рецензію на працю своїх університетських учителів Степана Смаль-Стоцького та Федора Гартнера “Декілька слів про науку граматики української мови в наших середніх школах та про підручник